

2. „Člověka nekonečně přesahuje člověk“ – krátké pojednání o transhumánním

*Přednáška proslovená dne 24. března 2011 na půdě
Unesco na žádost kardinála Gianfranca Ravasiho u pří-
ležitosti zahájení činnosti „Cortile dei gentili“*

Proč jsme se tu, v pařížském sídle Unesco, sešli? Má to být nějaká strojeně obřadná akce, kde je sice každý přítomen z titulu nějakého svého titulu, ale duchem je mimo? Máme tu otevřít nové „dialogové okno“, jako kdyby bylo třeba ještě přidávat komunikačních prostředků a abychom dělali dojem otevřených a tolerantních lidí?

Nemám v úmyslu provokovat, jen chci položit jednoduchou otázku. Nemám v úmyslu tady být za výstředníka, spíš za člověka, který se obrací k ostatním lidem bez ohledu na nějaké nálepkování a na požadavky dneška. Totiž na to být člověkem nestačí jen být naživu, je třeba se ptát na důvody, proč žijeme. A tyto otázky vyvstávají tím ostřeji, že jsme

¹ Nová instituce, zřízená Papežskou radou pro kulturu, která má pečovat o dialog mezi věřícími a nevěřícími, pozn. red.

rozpčleni a v napětí mezi touhou po radosti v pravdě a po přátelství, a vědomím, že jednou musíme umřít. Ano, my všichni tady, ať jsme ministři, nebo recepční, toužíme v duchu po nějakém stavu blaženosti. A zároveň všichni, velvyslanc i hlídač, jsme fyzicky určeni k postupnému zániku. Takže i ve světle reflektorů a navzdory výkonným mikrofonům je kolem nás hodně tmy a hodně ticha...

Živočich, který se diví vlastní existenci

Tyto otázky jistě patří k člověku od počátku věků. Člověk je živočich, který se diví, že existuje. Jsme snad opice na nejvyšším stupni vývoje, primáti, kteří dosáhli vrcholu technické dokonalosti? O tom by se dalo pochybovat. Protože u primáta je vrcholem dokonalosti schopnost dostat se co nejhbitěji z větve na větev nebo co nejsnáze k banánům, a ne celý vyjevený, ohromený, s rukama svěšenýma a očima navrch hlavy žasnout nad tím závratným faktem, že žije. Primát neocení schopnost soustředit se na něco tak, že bude u vytržení pozorovat, jak je tygr pruhovaný, až se zapomene chránit před jeho drápy.

Panuje názor, že člověk se v průběhu evoluce objevil proto, že měl nejlepší schopnost se adaptovat. A zároveň je člověk příkladem toho největšího nepřizpůsobivce – místo aby si v klidu žil podle svého instinktu, hledá smysl; dešifruje svět jako džungli symbolů, touží po něčem, co ho přesahuje. Nemusí to být zrovna jiný svět, ale cesta, jak tento svět zbavit jeho tajemství, jak se vypořádat s jeho záhadami a čerpat ze všech jeho zdrojů.

My všichni, ministr i hlídač, se tady někdy cítíme jako cestující, jako náhodní kolemjdoucí. Nejen proto, že nás jednou čeká smrt, ale i proto, že žijeme své životy, ale přitom toužíme dostat se někam dál; ne nutně za hranice pozemského světa (to by byla čirá turistika, a turistika je, pokud jde o duchovní věci, mnohem častější, než by člověk řekl). Spíš toužíme dostat se dál, pokud jde o náš život tady a teď, žít naplno jedni s druhými, bez pokrytectví, v pravdě a v hlubokém přátelství (přiznejme si, že když trochu setřeme svrchní nátěr slušného vychování, k pravdě a přátelství máme daleko, protože to by vyžadovalo odložit masky a duchovně se obnažit).

Nietzsche připomíná: „Co je na člověku velikého, jest, že je mostem, a nikoli účelem: co lze milovati na člověku, jest, že je *přechodem a zánikem*.“² Touto větou Nietzsche jako by připomínal Rousseaua, podle něhož se člověk od ostatních živočichů odlišuje ne svou dokonalostí, ale svou „zdokonalitelností“. A nejspíš jako by přejímal větu Blaise Pascala: „Věz, že člověk člověka nekonečně přesahuje.“³

Povznést se nahoru, když to má být v pořádku dole

Tyto otázky, které si klade člověk hledající nějaký přesah, dostávají dnes a tady zvláštní význam. Zažíváme totiž

² Nietzsche, Friedrich, *Tak pravil Zarathustra*, Zarathustrova předmluva, 4, přeložil Otokar Fischer.

³ Pascal, Blaise, *Myšlenky*, § 102.

hlubokou krizi humanismu. Jistě ta největší ze všech krizí, které nám dnes hrozí, není ani tolik finanční, ekologická, nebo náboženská, ale antropologická a metafyzická. Nacházíme se v nevidaném bodě dějin, kdy volání po novém humanismu i po návratu k osvícenství jsou nutně příznaky zaslepenosti.

Když se snažíme zakládat humanismus na člověku samém, dopadá to stejně, jako kdybychom chtěli vztyčit budovu bez jakékoli vnější opory – zřítí se. Aby budova rostla do výšky, potřebuje zemi. Aby rostl do výšky člověk, potřebuje nebe. To, čemu říkám nebe, je naděje. Ostatní živočichové se rozmnožují pudově. Člověk k dávání života potřebuje *důvody*. Bez těch důvodů, bez naděje, sice určitě nepůjde a nespáchá sebevraždu, protože má v sobě inertní sílu, která jej žene dál jako těleso v prázdném prostoru, ale aspoň se přestane rozmnožovat, protože nechápe, proč by měl přivádět na svět děti, do vší té zkaženosti. Naděje není nějaký přívěsek na ozdobu, musí se projevit přímo na naší tělesné schránce, na našem pohlaví. Židé to dobře vědí – znamená jejich smlouvy s Hospodinem je přímo na pohlaví; vždyť pokud té smlouvě nevěřím, proč bych přidával další lidské stopy na zemi, proč bych umíněně dodával další materiál hrobníkovi na lopatu? Čím se člověk odlišuje od všech živočichů, je to, že se má napřed povznést nahoru k nebi, než jaksepatří přilehne ke své ženě.

Je to úplně jednoduché – v tomhle člověk nekonečně přesahuje člověka. Hledá si důvody, proč žít s přesahem za sebe sama. Touží po takové radosti, kterou ještě cele nepocítil a jejíž dovršení očekává od něčeho řekneme

„nadpřirozeného“. Na tomto místě lze použít jedno slovo, které vymyslel Dante, a říct, že člověk je na světě, aby byl „transhumánní“.⁴

Eugenik v čele Unesco

Ale jak žít „transhumánně“? Co tím „transhumanismem“ myslíme? Toto slovo by mělo zaznít právě pod touto střechou. Protože substantivum „transhumanismus“ vymyslel v roce 1957 biolog Julian Huxley, první generální ředitel Unesco. Zajímavé je, že tento první generální ředitel nechápal „transhumanismus“ stejně jako Dante. Jeho myšlení je dokonce přesně opačné než v *Božské komedii*. Nicméně má tu výhodu, že na něm lze ukázat jedinou alternativu, která se dnes v moderním světě nabízí.

O Julianu Huxleyovi jako o bratrovi Aldouse Huxleyho, který napsal *Překrásný nový svět*,⁵ bychom si mohli myslet, že bude vůči veškerým svodům eugeniky imunní. Ale je to přesně naopak. Ne že by Julian Huxley byl nerozvážný, to ne, byl mimořádně logický. V roce 1941, tedy v době, kdy nacisté duševně nemocné posílali do plynu, psal Julian Huxley poměrně odvážně: „Jakmile budou jednou zcela pochopeny závěry evoluční biologie, eugenika se nevyhnutelně stane pevnou součástí náboženství budoucnosti anebo jakéhokoli komplexu smýšlení, který v budoucnu nahradí

⁴ Dante používá sloveso *transumanar*, pozn. překl.

⁵ Jindy *Konec civilizace*, v orig. *A Brave New World*, pozn. překl.

organizované náboženství.“⁶ Tato slova byla napsána v roce 1941, avšak francouzsky vyšla roku 1947, kdy už byl generálním ředitelem Unesco. Nebyl tehdy změněn ani řádek. Jistě, Julian Huxley byl antinacista, sociální demokrat a především antirasista (což mu ale nebránilo napsat ve zmíněném textu: „považuji za zcela pravděpodobné, že praví černoši mají průměrnou inteligenci o něco nižší než bílí nebo žlutí“), přesto platí, že Huxley chtěl nahradit tradiční náboženství náboženstvím biotechnologickým.

Pochopitelně tu nejde o to, abychom tu soudili nebožtíka (který už mimochodem jistě ví, jak to všechno je). Jen jsem chtěl upozornit na velmi rozšířenou ideologii, která se nevyhnula ani těmto místům a jejímž předním představitel byl právě zdejší generální ředitel. Když v roce 1957 první ředitel Unesco vymyslel slovo „transhumanismus“, bylo to proto, aby se vyhnul pojmu „eugenika“, s nímž se po nacistické eugenice už těžko dalo pracovat. Cíl byl však stejný – spasit člověka pomocí techniky. Cituji text z roku 1957, kde pojem poprvé zazněl; o tomto „novém principu“ píše: „Mělo by nám jít u lidí o kvalitu, nejen o kvantitu; z toho plyne, že je nutná společná politika, která by zabrá-

⁶ Huxley, Julian, *L'Homme, cet être unique* (1941), přel. J. Castier, La Presse française et étrangère, 1947, s. 52–53. Viz Pichot, André, *La Société pure, de Darwin à Hitler*, Flammarion (coll. „Champs“, s. 9–10 a 287); do češtiny přeloženo z originálu *The Uniqueness of Man*, Chatto & Windus, Londýn, 1941, dostupné na: <http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Huxley-Uniqueness-of-Man.pdf>: „Once the full implications of evolutionary biology are grasped, eugenics will inevitably become part of the religion of the future, or of whatever complex of sentiments may in the future take place of organized religion.“

nila tomu, aby sílící populační vlna zmařila všechny naše naděje na lepší svět.“⁷ Od Julianova *lepšího světa* tedy není tak daleko k *Překrásnému novému světu* jeho bratra Aldouise. Má se zlepšit „kvalita“ jedinců, jako se zlepšuje „kvalita“ výrobků, a tak pravděpodobně i zlikvidovat nebo nenechat narodit všechno, co by působilo jako nenormální nebo nedostatečné.

Kdo by nás měl generálně řídit?

Jak vidíte, na našem setkání jde o definici člověka, a tím i o samu jeho budoucnost. Člověk hledá nějaký přesah. Je ze své podstaty transhumánní. Ale jak se ono *trans-* z transhumanity projevuje? Snad kulturou a otevřeností vůči transcendentnímu? Nebo technikou a genetickou manipulací? Anebo tajemstvím slova? Projevuje se vůlí k moci? Unesco je světová organizace zaměřená na ochranu a rozvoj jednotlivých kultur. Ale i s ní jako s každou současnou organizací mává technokratická logika, tedy snaha řešit problémy, a ne poznávat tajemství. Důkazem je ta dvojznačnost, kterou předvedl její první ředitel.

Mám tedy jednoduchou otázku – kým bychom se měli generálně řídit, Julianem Huxleym, nebo Dantem? Je velikost člověka v tom, že se mu technicky snadno žije? Anebo je v té průrvě, kudy se dere volání k nebi, v tom, že se

⁷ Týž, in: *New Bottles for New Wine*, Chatto & Windus, Londýn, 1957, s. 13–17. Zpřístupnila World Transhumanist Association na: <http://www.transhumanism.org/index.php/WTA/more/huxley>.

dovoláváme toho, co nás skutečně přesahuje? Všimněme si, že takový transhumanismus, který produkuje člověk sám, není ryzí – neobrací se k tomu, co leží za hranicemi lidského, ale co je tady, v těch hranicích, a člověka degraduje na technicky výkonnou věc. Ale, a to opakuji, největší div u člověka není jeho výkonnost; v tom případě by byl jen špičkový výrobek biomechaniky a všechny jeho slabé stránky by musely do starého železa (vůbec mít pro něco slabost, tedy milovat, bychom si zakázali). Nejpodivuhodnější je na člověku tajemství jeho bytí tady, nad nímž žasne. Nejde o to, kolik zvládne, ale o zjevení, kterým září obličej každého člověka, ať je jakýkoli, i znetvořený, i když je to třeba tvář ukřižovaného.

Naše moderní doba tedy dospěla do tohoto krajního bodu, protože už máme možnost konkrétně uskutečňovat transhumanismus po technické stránce, a považujeme sebe takové, jací jsme, za předpotopní, zastaralé a nedokonalé udělané. Na druhé straně je tento extrém i určitá milost a v kontrastu k němu můžeme lépe přijmout a docenit to, co nás dělá lidmi, tedy ne horizontálně rostoucí výkon, ale vertikálně orientovanou moc slova.

V tom je účel papežské iniciativy *Cortile dei gentili*, která chce odrážet současnou situaci. Nejde jen o „dialog mezi věřícími a nevěřícími“. Jde o to položit si otázku po člověku, a uznat, že není v první řadě nějaký superživočich nejmocnější ze všech, ale bytost přijímaná a přijímající, jejímž posláním je brát s láskou každé stvoření. A potom se mohou společně prostřednictvím slova, modlitby, poezie, obracet k tajemnému a společnému zdroji.